

Kitâbü'n-Nâsîh ve'l-Mensûh'un Nispeti Üzerine Bazı Tespitler
Remarks on the Attribution of Kitâb al-Nâsîkh wa-al-Mansûkh

Mehmet Mücahit GÜLYAVŞAN

Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Hadis ABD,

PhD Student, Istanbul University,

Institute of Social Sciences, Department of Hadith

mgulyavsan@ogr.iu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-1140-7397

ROR ID: <https://ror.org/03a5qrr21>

DOI: 10.56720/msbd.2026.s17.449

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Notu / Research Note

Geliş Tarihi / Date Received: 25 Temmuz / July 2026

Kabul Tarihi / Date Accepted: 2 Ekim / October 2026

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Ekim / October 2026

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Ekim / October

Atıf / Citation: Gülyavşan, Mehmet Mücahit “Kitâbü'n-Nâsîh ve'l-Mensûh'un Nispeti Üzerine Bazı Tespitler”. *Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (Ekim 2026): 587-599.
<https://doi.org/10.56720/msbd.2026.s17.449>

İntihal: Bu yazı, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.
Plagiarism: This note has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected.
web: <https://mevzusbd.com> | mailto: mevzusbd@gmail.com

Copyright © CC BY-NC 4.0

Öz

Hicrî II. asrın önde gelen muhaddislerinden Abdurrahman b. Mehdî'ye (ö. 198/813-14) nispet edilen Kitâbü'n-Nâsîh ve'l-Mensûh'un 2024 yılında ilk defa neşredilmesi, erken dönem hadis ve Kur'an ilimleri literatürü açısından dikkat çekici bir gelişmedir. Eserin bilinen tek ve geç tarihli bir nüshadan tahkik edilerek neşredilmiş olması, nispet konusunda ihtiyatı gerekli kılmaktadır. Bununla birlikte nüshanın tekliği ve geç tarihli oluşu, eserin nispetini kendiliğinden geçersiz kılmaz. Asıl mesele, yazmadaki nispet kaydının rivayet silsilesi, bibliyografik veriler ve metnin dâhilî özellikleri tarafından ne ölçüde desteklendiğidir. Bu araştırma notu, eser üzerine bugüne kadar yapılan çalışmaları değerlendirmeyi, nispeti destekleyen karineler ile ihtiyatı gerektiren hususları ana hatlarıyla incelemeyi ve eserin Abdurrahman b. Mehdî'ye aidiyetinin ne ölçüde savunulabilir olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Nispetin sahih olması hâlinde ise eserin erken dönem hadis ve Kur'an ilimleri literatürü açısından taşıdığı önem ayrıca değerlendirilmektedir.

Keywords: Hadis, Kur'an İlimleri, Nâsîh-Mensûh, Abdurrahman b. Mehdî, Nispet.

Abstract

A The first publication in 2024 of Kitâb al-Nâsîkh wa-l-Mansûkh, attributed to 'Abd al-Raḥmān b. Maḥdī (d. 198/813-14), one of the leading hadith scholars of the second century AH, represents a noteworthy development for the study of early hadith and Qur'anic sciences literature. The work was critically edited on the basis of a single known manuscript of relatively late date, a circumstance that calls for caution regarding its attribution. Nevertheless, the fact that the work survives in only one late manuscript does not in itself invalidate its attribution. The central question is to what extent the attribution recorded in the manuscript is supported by the chain of transmission, bibliographical evidence, and the internal features of the text. This research note aims to evaluate the studies conducted on the work to date, to examine the indications supporting its attribution as well as the factors that call for caution, and to assess the extent to which its attribution to 'Abd al-Raḥmān b. Maḥdī can be defended. If the attribution is accepted as sound, the study also considers the

significance of the work for the history of early hadith and Qur'anic sciences literature.

Anahtar Kelimeler: Hadith, Qur'anic Sciences, Nāsikh-Mansūkh, 'Abd al-Raḥmān b. Mahdī, Attribution.

Giriş

Hicrî II. asır, hadis rivayetinin yanı sıra hadis tenkidi, fıkıh ve Kur'an ilimlerine dair telif faaliyetlerinin de belirginleşmeye başladığı bir dönemdir. Bu dönemin önde gelen muhaddislerinden Abdurrahman b. Mehdî, özellikle râvî ve rivayet tenkidindeki yeriyle sonraki hadis literatüründe önemli bir konuma sahiptir. Bununla birlikte kendisine nispet edilen teliflerin önemli bir kısmı günümüze ulaşmamış veya sonraki kaynaklarda yalnızca isimleriyle zikredilmiştir. Bu sebeple ona nispet edilen yeni bir metnin ortaya çıkması, yalnızca İbn Mehdî'nin ilmî mirası bakımından değil, erken dönem hadis ve Kur'an ilimleri literatürü açısından da önem taşımaktadır.

Bu çerçevede Kitâbü'n-Nâsîh ve'l-Mensûh, İyâd el-Kaysî tarafından 2024 yılında neşredilmiş, eser üzerine bundan önce es-Sayfî-Hammâd tarafından 2023 yılında müstakil bir çalışma yayımlanmıştır. Eserin neşri, bir taraftan İbn Mehdî'nin telif faaliyetlerine dair yeni bir malzeme sunarken diğer taraftan metnin mahiyeti, literatürdeki yeri ve müellifine nispeti hakkında bazı soruları da beraberinde getirmiştir. Özellikle günümüze ulaşma biçimi ve eser hakkında ileri sürülen iddialar, metnin yalnızca tanıtılmasını değil, neşir süreci ve nispet meselesi bakımından da değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

Bu çalışmada öncelikle eserin neşir süreci ve üzerine yapılan çalışmalar ele alınacak, ardından yazma nüshası ile eserin genel muhtevası ve yöntemi incelenecektir. Eserin nâsîh-mensûh ve ahkâmü'l-Kur'ân literatürü içindeki yerine temas edildikten sonra, Abdurrahman b. Mehdî'ye nispetini destekleyen karineler ile bu konuda ihtiyatı gerektiren hususlar birlikte değerlendirilecektir. Böylece eser hakkında bugüne kadar ortaya konulan bilgiler bir araya getirilerek hem metnin ilmî değeri hem de İbn Mehdî'ye aidiyeti konusunda genel bir çerçeve çizilmesi amaçlanmaktadır.

1. Neşir Süreci ve Eser Üzerine Yapılan Çalışmalar

Kitâbü'n-Nâsîh ve'l-Mensûh, 2. asrın önde gelen hadis münekkitlerinden Abdurrahman b. Mehdî'ye nispet edilen bir eser olarak ilk defa 2024 yılında İyâd b. Abdüllatîf b. İbrâhim el-Kaysî'nin tahkikiyle Dâru Rikâz tarafından yayımlanmıştır.¹ Çalışmamızda esas aldığımız neşir de budur.

Eser, neşirden önce 2023 yılında da akademik bir makaleye konu olmuştur. İd Abdullah Ahmed es-Sayfî ile Nâfiz Hüseyin Hammâd, aynı yazma nüshayı esas alarak bir makale kaleme almıştır. Bu çalışmada eserin nüshası tavsif edilmiş, isnadı ve râvileri tek tek incelenmiş, muhtevastındaki elli civarında rivayet başka hadis ve tefsir kaynaklarıyla karşılaştırılmıştır.² Yazarlar bu incelemenin sonunda, eserin İbn Mehdî'ye nispetinin sahih olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Makalenin özetinde eserin ayrıca Gazze İslâm Üniversitesi'nde bir doktora çalışması kapsamında tahkik edildiği ifade edilmiştir.³ Makalenin, aynı zamanda yürütülmekte olan bu doktora çalışmasıyla aynı sürecin ürünü olduğu düşünülmektedir. El-Kaysî mukaddimesinde bu tez çalışmasını da değerlendirmiş, bazı yerlerde asıl metne dönülmeden nakil yapıldığını ve bir eserde bir düşme olduğunu belirtmiştir.⁴ Gazze İslâm Üniversitesi'nin sitesinde ve Daru'l-Manzûme gibi Arap dünyasındaki çalışmaları derleyen sitelerden yaptığımız araştırmalar sonucunda ilgili teze ulaşamadık. Çalışmanın halihazırda devam ettiği düşünülmektedir. Bu yüzden inceleme yapılırken yayımlanan makale esas alınmıştır.

Biz bu çalışmayı yaparken doktora çalışmasının sahibi es-Sayfî, eseri tahkik edip Dârü's-Semmân yayınevinden neşretmiştir.⁵ Bu neşre elimizdeki kaynaklarla ulaşamamıştır. Doktora çalışmasının aynen basımı mı olduğu, yoksa

¹ Abdurrahman b. Mehdî, *Kitâbü'n-Nâsîh ve'l-Mensûh an Abdurrahmân b. Mehdî: rivâyetü Muhammed b. Vaddâh an Mûsâ b. Muâviye*, thk. İyâd b. Abdüllatîf b. İbrâhim el-Kaysî (İrbid: Dâru Rikâz, 2024).

² İd Abdullah Ahmed es-Sayfî - Nâfiz Hüseyin Hammâd, "Kitâbü'n-Nâsîh ve'l-Mensûh li'l-İmâm Abdurrahmân b. Mehdî el-müteveffâ sene 198 h.: Dirâse tahliliyye vasfiyye nakdiyye", *Mecelletü'l-Câmiati'l-İslâmiyye li'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye* 31/4 (2023), 146-181.

³ Sayfî - Hammâd, "Kitâbü'n-Nâsîh ve'l-Mensûh", 146.

⁴ Kaysî, "Mukaddime", 9-10.

⁵ Abdurrahman b. Mehdî, *en-Nâsîh ve'l-Mensûh*, thk. İd Abdullah Ahmed es-Sayfî (İstanbul: Dârü's-Semmân, 2026).

gözden geçirilmiş bir hâli mi olduğu bilinmemektedir. Bu yüzden burada yalnızca yayımlandığı kaydedilmekte, muhtevası hakkında bir şey söylenmemektedir. Netice olarak eserin müstakil bir kitap olarak ilk defa 2024'te neşredildiği, bundan önce bir doktora çalışmasına ve bir makaleye konu olduğu, 2026'da ise ikinci bir neşrinin duyurulduğu vurgulanmalıdır.

2. Yazma Nüshanın Tavsifi

Eser, tek nüsha halinde günümüze ulaşmıştır. Bu nüsha, çeşitli risalelerin bir araya getirildiği hacimli bir mecmua içinde yer almakta ve iki bölümden oluşmaktadır. Mecmuanın 1a-30b varakları arasında Abdurrahman b. Mehdî'ye nispet edilen *Kitâbü'n-Nâsih ve'l-Mensûh*, 31a-40b varakları arasında ise aynı isnadla nakledilen ayrı bir eser, Hammâm b. Yahyâ b. Dînâr el-Basrî'nin (ö. 164/781) *Nâsihu'l-Kur'ân ve Mensûhuh* adlı risalesi bulunmaktadır.⁶

Nüshada müstensihin adını veya istinsah tarihini veren açık bir kayıt yoktur. Hattın özelliklerine göre yazı 8-9./14-15. yüzyıla ait görünmektedir.⁷ Bunu destekler nitelikte, nüshanın sonunda yer alan bir kayıta kitabın eski bir asıldan Zilhicce 700 (h.) yılı sonlarında istinsah edildiği belirtilmektedir.⁸

Nüshanın taşıdığı semâ ve mukabele kaydına göre eser şu isnadla nakledilmiştir: Kâsım b. Asbağ (ö. 340/951), Muhammed b. Vaddâh'tan (ö. 287/900), o Mûsâ b. Muâviye es-Sumâdîhî'den (ö. 225/839), o da Abdurrahman b. Mehdî'den. Emîr Abdullah b. Abdurrahman, Şaban 332 (h.) tarihinde bir mecliste Kâsım b. Asbağ'dan bu kitabı dinlemiş, ardından kendi nüshasını Kâsım b. Asbağ'ın nüshasıyla karşılaştırmış ve mukabele kaydını asıl nüshaya kendi eliyle yazmıştır.⁹ Adı geçen Emîr Abdullah (ö. 338/950), Endülüs Emevî halifesi III. Abdurrahman en-Nâsır li-dînillâh'ın (ö. 350/961) oğlu ve ileride halife olacak kardeşi II. Hakem el-Müstansır-Billâh'ın (ö. 366/976) kardeşidir. Kendisi hiç halife olmamış, babası tarafından 338 (h.) yılında idam edilmiştir.¹⁰

⁶ Kaysî, "Mukaddime", 55-58.

⁷ Kaysî, "Mukaddime", 55-58.

⁸ Sayfî - Hammâd, "Kitâbü'n-Nâsih ve'l-Mensûh", 147.

⁹ Sayfî - Hammâd, "Kitâbü'n-Nâsih ve'l-Mensûh", 147, 153. Krş. Kaysî, "Mukaddime", 55-58.

¹⁰ Sayfî - Hammâd, "Kitâbü'n-Nâsih ve'l-Mensûh", 153-154.

Nüşhanın sonraki intikal seyrine göre eser, Isparta müftüsü Hanefî kadısı Süleyman b. Mustafa Efendi'nin mecmuası içinde bulunuyordu. Süleyman Efendi'nin vefatından sonra mecmua kızı Âmine'ye miras kalmış, Âmine bunu kocası Ömer Efendi el-Burdûrî'ye ve çocuklarına (Es'ad, Selman, Reşîd, Hüseyin, Ali) vakfetmiştir. Mecmua daha sonra İstanbul'da Derviş Muhammed Paşa'nın kütüphanesine katılmış, bugün ise Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü bünyesindeki Burdur İl Halk Kütüphanesi koleksiyonunda 1211/2 numaralı mecmuada muhafaza edilmektedir.¹¹

İki çalışma da nüshanın isnadı, 332 (h.) tarihli mukabele kaydı ve Emîr Abdullâh'ın bu kayıttaki rolü konusunda birbirinden bağımsız olarak aynı sonuca ulaşmaktadır. Buna karşılık, nüshanın içinde bulunduğu mecmuada eserin ardından hangi risalenin yer aldığı konusunda farklı bilgi vermektedirler. El-Kaysî bunun, aynı isnadla nakledilen Hammâm b. Yahyâ b. Dînâr el-Basrî'nin *Nâsihu'l-Kur'ân ve Mensûhuh*'u olduğunu belirtirken, es-Sayfî-Hammâd aynı yerde Ebû Bekir İbnü'l-Arabî el-Mâ'âfirî'nin (ö. 543/1148) *en-Nâsih ve'l-Mensûh*'unun bulunduğunu kaydetmektedir.¹²

3. Eserin Genel Muhtevası ve Metodu

271 mûsned, 71 muallak olmak üzere toplamda 338 rivayet ihtiva eden eser, iki cüzden meydana gelmektedir.¹³ Kitap, adının aksine yalnızca nesih konusuna hasredilmiş değildir. Birinci cüzün başında mushafların alınıp satılması, Kur'an'dan en az ne kadarının okunması gerektiği, Kur'an'ın fazileti, ilk nazil olan sure ve Mekke-Medenî surelerin tasnifi gibi genel Kur'an ilimlerine dair bablar yer alır. Bu bablardan sonra eserin esas gövdesi başlar: Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Mâide, En'âm, Enfâl, Tevbe, Nahl, İsrâ, Ankebût, Câsiye, Fetih, Muhammed, Mücadele, Mümtetine ve Müzzemmil surelerindeki nesih rivayetleri sure sırasına göre bir araya getirilmiştir. Eserin sonunda ise yine genel Kur'an ilimleriyle ilgili bablara dönülür: Kur'an hakkında bilgisizce konuşmak, tefsire dair rivayetler, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) Kur'an'da verilen üstünlükler, Kur'an'ın indiriliş şekli, Kadir gecesiyle ilgili bir âyetin tefsiri, vahyin Hz.

¹¹ Sayfî - Hammâd, "Kitâbü'n-Nâsih ve'l-Mensûh", 147. Krş. Kaysî, "Mukaddime", 51-53.

¹² Sayfî - Hammâd, "Kitâbü'n-Nâsih ve'l-Mensûh", 156, dip. 2. Krş. Kaysî, "Mukaddime", 56.

¹³ Kaysî, "Mukaddime", 58.

Peygamber'e geliş biçimi ve Kur'an'ın Arap dili kaidelerine göre okunması gibi konular işlenir.

Muhakkik el-Kaysî, kitabın adı ile muhtevası arasındaki bu orana kendisi dikkat çekmiş, eserin Kur'an'a dair hükümler üzerine olduğunu, nesih rivayetlerinin de Kur'an'daki nesihle sınırlı bulunduğunu, hadisteki nesihle ilgisi olmadığını belirtmiştir.¹⁴ Bu açıklama, kitabın aslında geniş bir Kur'an ilimleri mecmuası olduğunu, "*en-Nâsih ve'l-mensûh*" adının ise eserin yalnızca bir bölümünden hareketle verilmiş olabileceğini göstermektedir. Es-Sayfî-Hammâd ise böyle bir konuyu (başlık muhteva uyumunu) gündeme getirmemiştir.

4. Nâsih-Mensûh ve Ahkâmu'l-Kur'ân Literatürü İçindeki Yeri

Her ne kadar kitabın ismi nâsih-mensûh literatürü izlenimi verse de içerik itibarıyla ahkâmu'l-Kur'ân konularının ağırlıkta olması, başlıkta bunu zikretmemizi gerekli kılmıştır. Kur'an'daki nesih konusunda eser kaleme alan müelliflerin sayısı oldukça kabardır. Muhakkik el-Kaysî bunlardan altmış civarında müellifi ve eserini tespit etmiştir.¹⁵ Bunlar arasında yalnızca bir isim, Muhammed b. Ahmed b. el-Cüneyd (ö. 381/991), Kur'an'da neshi tamamen reddetmiş ve bu görüşünü el-Fesh alâ men Ecâze'n-Nesh adlı eserinde savunmuştur.¹⁶

El-Kaysî'nin tespitine göre, *Kitâbü'n-Nâsih ve'l-Mensûh*'ta doğrudan nesihle ilgili metinler kitabın ancak yüzde on yedisini oluşturmaktadır, geri kalanı ise Kur'an'ın diğer hükümlerine dairdir.¹⁷ Bu durum, eseri dar anlamda bir nâsih-mensûh kitabı olmaktan çıkarıp geniş kapsamlı bir "Ahkâmu'l-Kur'ân" eserine dönüştürmektedir. Nitekim erken dönemde nesih ile Kur'an hükümleri birbirinden keskin biçimde ayrılmış iki ayrı yazım türü değildir, Mukâtil b. Süleyman'ın (ö. 150/767) *Tefsîru Hamsi Mie Âye'si* de benzer biçimde hem tefsir hem ahkâm malzemesini bir arada taşır.¹⁸

¹⁴ Kaysî, "Mukaddime", 49.

¹⁵ Kaysî, "Mukaddime", 22-29.

¹⁶ Kaysî, "Mukaddime", 29.

¹⁷ Kaysî, "Mukaddime", 32.

¹⁸ Ömer Türker, "Mukâtil b. Süleyman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/134-136.

Muhakkik bu tespitten hareketle daha ileri bir iddiada bulunmuş, eserin günümüze ulaşan ahkâmü'l-Kur'ân kitapları arasında en eskisi olduğunu belirtmiştir. Ona göre bu konuda kitaptan önce yalnızca İbnü'n-Nedîm'in (ö.385/995) el-Fihrist'te zikrettiği, Kelbî'nin İbn Abbas'tan naklettiği bir çalışma bulunmaktadır, o da Kelbî'nin zayıflığı sebebiyle İbn Mehdî'nin eseriyle mukayese edilebilecek bir değere sahip değildir.¹⁹ El-Kaysî, bunun doğru olması hâlinde, elimizdeki kitabın İmam Şâfiî'nin (ö. 204/820) bu alandaki çalışmalarından bile önce geldiğini vurgulamaktadır.²⁰ Nitekim ahkâmü'l-Kur'ân türünün İmam Şâfiî'ye bağlanan başlangıcı da aslında sonradan, Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî'nin (ö. 458/1066) bir derlemesidir, türün üçüncü hicrî asırdan itibaren Ebü'l-Hasan Ali b. Mûsâ el-Kummî (ö. 305/917) ve İsmail b. İshak el-Ezdî (ö. 282/895) gibi müelliflerle sistemli hale geldiği bilinmektedir.²¹ Es-Sayfî-Hammâd ise eseri literatür içinde konumlandırma veya kronolojik önceliğine dair bir değerlendirmede bulunmamıştır.

5. Nispeti Destekleyen Veriler

Şimdiye kadar eser hakkında ortaya konulan tespit ve değerlendirmeler, nispetinin doğru olması hâlinde anlam ve önem kazanacaktır. Özellikle eserin ilk defa neşredildiği ve alanında ilk olduğu yönündeki iddialar, nispet meselesinin ayrıca ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

Es-Sayfî-Hammâd ilk olarak eserin telif tarihine dikkat çekmektedir. İbn Mehdî'nin bu eserde nakilde bulunduğu hocalarından biri, aslen Hımslı olup daha sonra Endülüs kadılığı da yapmış olan Muâviye b. Sâlih el-Hadramî'dir (ö. 158/775). Kaynaklarda onun hayatı boyunca yalnızca bir kez hacca gittiği konusunda ittifak bulunmakla birlikte, bu haccın hangi yılda gerçekleştiği hususunda ihtilaf vardır.²² Kaynaklarda 155, 157 ve 158 yılları zikredilmektedir.

¹⁹ Kaysî, "Mukaddime", 32. Ayrıca bk. Kelbî hakkında Yahya b. Saîd el-Kattân ve İbn Mehdî'nin ondan rivayeti terk ettiklerine ve ahkâm ile fûrû konularında güvenilmez kabul edildiğine dair Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *et-Târîhu'l-Evsat*, thk. Mahmûd İbrâhim Zâyid (Halep - Kahire: Dârü'l-Va'y - Mektebetü Dâri't-Türâs, 1397/1977), 2/51; Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb* (Hindistan: Matbaatü Dâireti'l-Maârifî'n-Nizâmîyye, 1326), 9/180.

²⁰ Kaysî, "Mukaddime", 33.

²¹ Bedreddin Çetiner, "Ahkâmü'l-Kur'ân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/551-552.

²² Sayfî - Hammâd, "Kitâbü'n-Nâsîh ve'l-Mensûh", 155.

Es-Sayfî-Hammâd, ez-Zehebî'nin de tercih ettiği görüşe dayanarak bu tarihi 157, Muâviye b. Sâlih'in vefatını ise bir sonraki yıl olan 158 olarak kabul etmektedir.

İbn Sa'd'ın aktardığına göre İbn Mehdî, Muâviye b. Sâlih ile onun Medine'den geçtiği bu tek yolculuk sırasında görüşmüş ve kendisinden bu vesileyle rivayette bulunmuştur.²³ Buna göre eserde yer alan bu rivayet ancak 157 yılından sonra işitilmiş olabilir. Dolayısıyla eserin telif tarihi 157 ile İbn Mehdî'nin vefat ettiği 198 yılı arasına düşmektedir. Eser gerçekte İbn Mehdî'ye ait olmasaydı, ondan nakledilen bu rivayetin tarihi ile İbn Mehdî'nin hayatı arasında bir çelişkinin ortaya çıkması beklenirdi. Böyle bir çelişkinin bulunmaması, nispeti kesin olarak ispatlamasa da onu güçlendiren bir veri olarak değerlendirilebilir.²⁴

Es-Sayfî-Hammâd ikinci olarak klasik biyografi kaynaklarındaki kayıtlara başvurmaktadır. Bu kaynaklarda İbn Mehdî'ye ait olduğu belirtilen eserler arasında *el-Asnâf* ve *es-Sünne ve'l-Fiten* gibi kitapların yanı sıra doğrudan *en-Nâsîh ve'l-Mensûh* adı da zikredilmektedir. Bu durum, kitabın İbn Mehdî'ye nispetinin yalnızca günümüze ulaşan tek nüshaya değil, bağımsız biyografik literatüre de dayandığını göstermektedir.²⁵

Es-Sayfî-Hammâd üçüncü olarak kitaptaki rivayetleri diğer hadis kaynaklarıyla karşılaştırmaktadır. Kitaptaki 338 rivayetten elliden fazlasının hem isnad hem de metin bakımından meşhur hadis kitaplarında aynı şekilde yer aldığı tespit edilmiştir. Bu durum da eserin İbn Mehdî'ye nispetini destekleyen ayrı bir veri olarak değerlendirilmektedir.²⁶

El-Kaysî ise nispeti farklı bir yöntemle desteklemektedir. Tespitine göre kitapta Abdurrahman b. Mehdî'nin rivayet ettiği 338 metnin yaklaşık altıda biri Endülüslü kaynaklarda da yer almaktadır. Bu metinler, kitabın kendi isnad zinciri üzerinden değil bağımsız senedlerle nakledilmiştir. Aynı metinlerin başka

²³ Muhammed b. Sa'd b. Menî ez-Zühri, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1421/2001), 9/530.

²⁴ Sayfî - Hammâd, "Kitâbü'n-Nâsîh ve'l-Mensûh", 156.

²⁵ Sayfî - Hammâd, "Kitâbü'n-Nâsîh ve'l-Mensûh", 156.

²⁶ Sayfî - Hammâd, "Kitâbü'n-Nâsîh ve'l-Mensûh", 156.

sened yollarıyla da İbn Mehdî'ye ulaşması, eserin ona nispetini güçlendiren bir başka veri olarak değerlendirilebilir.²⁷

Sonuç olarak burada ele alınan dört karineden biri telif tarihine, biri klasik biyografi kayıtlarına, ikisi ise rivayetlerin başka kaynaklarla örtüşmesine dayanmaktadır. İki farklı araştırmacının farklı yöntemlerle ulaştığı bu tespitlerin hiçbirisi tek başına kesin bir ispat sayılamasa da birlikte değerlendirildiğinde kitabın Abdurrahman b. Mehdî'ye nispetini kuvvetle desteklemektedir.

6. İhtiyatı Gerektiren Hususlar

Nispeti destekleyen bu karineler, kitabın Abdurrahman b. Mehdî'ye ait olduğu kanaatini güçlendirmektedir. Ancak sağlıklı bir değerlendirme, yalnızca destekleyici karinelerle yetinmeyip nispet konusunda ihtiyatı gerektiren hususları da göz önünde bulundurmayı gerekli kılmaktadır. Bu bölümde, gerek el-Kaysî'nin gerekse es-Sayfî-Hammâd'ın çalışmalarında dikkat çekilen üç husus ele alınacaktır.

İlk olarak eserin günümüze yalnızca tek bir yazma nüsha ile ulaşmış olması dikkate alınmalıdır. El-Kaysî'nin de belirttiği gibi, tek nüsha hâlinde günümüze ulaşan bu tür yazmaların tahkikinde metnin başka kaynaklardan yararlanılarak sağlamlaştırılması özellikle önemlidir. Bu ihtiyaç, müstensih hatalarının yanı sıra nüshada sukût ve tahriflerin bulunduğu durumlarda daha da belirgin hâle gelmektedir. Nitekim el-Kaysî, bu nüshada da müstensih hataları, eksik bırakılan kısımlar ve tahrifler bulunduğunu belirtmektedir. Nüshanın yegâne oluşu, tespit edilen hata veya eksikliklerin başka bir nüsha ile karşılaştırılarak kontrol edilmesine imkân vermemektedir.²⁸

İkinci olarak nüshanın müstensihi ve istinsah tarihi konusunda kesin bilgi bulunmamaktadır. Nüshada müstensihin adını veya istinsah tarihini gösteren açık bir kayıt yer almamaktadır. Hattın özelliklerinden hareketle nüshanın 8-9./14-15. yüzyıllarda istinsah edilmiş olabileceği düşünülmektedir. Bu

²⁷ Kaysî, "Mukaddime", 59. Bir kitabın nispetine dair genel çerçeve için bkz. Saîd el-Merrî, "Eserü's-Şöhre fî Sihhati Nisbeti'l-Kütüb ilâ Musannifihâ (Dirâse Hadîsiyye Tatbikiyye)", *Tasavvur / Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 8/1 (2022), 489-538.

²⁸ Kaysî, "Mukaddime", 58.

belirsizlik, nüshanın İbn Mehdî'nin vefatından ne kadar sonra istinsah edildiğini kesin olarak belirlemeyi güçleştirmektedir.

Üçüncü olarak el-Kaysî'nin de dikkat çektiği üzere, nüshada isnad her rivayetin başında tam olarak verilmemekte ve bazı yerlerde yalnızca İbn Mehdî'nin adına kadar kısaltılmaktadır. Bazı rivayetlerde ise isnadın mevcut şekli, Muhammed b. Vaddâh'ın (ö. 287/900) yetişmediği İbn Mehdî'nin bazı şeyhlerinden doğrudan rivayette bulunduğu izlenimini vermektedir. Bu durumda senedden bir halkanın düşüp düşmediği veya rivayetin muallak olarak mı nakledildiği kesin olarak belirlenememektedir.²⁹

Bu hususlar eserin İbn Mehdî'ye nispetini geçersiz kılmamakla birlikte, mevcut nüshanın tekliği ve aktarımındaki belirsizlikler sebebiyle aidiyet konusunda ihtiyatlı olunmasını gerekli kılmaktadır.

Sonuç

Abdurrahman b. Mehdî'ye nispet edilen *Kitâbü'n-Nâsih ve'l-Mensûh*, tek ve geç tarihli bir nüshadan günümüze ulaşmış olması sebebiyle ihtiyatla ele alınması gereken bir metindir. Bununla birlikte gerek el-Kaysî gerekse es-Sayfî-Hammâd, farklı yöntemlerle de olsa, bu nispeti sahih kabul etmektedir. El-Kaysî bu kanaate büyük ölçüde nüshanın tahkiki sırasında yaptığı karşılaştırmalı kaynak taramasıyla ulaşırken, es-Sayfî-Hammâd konuyu doğrudan müstakil bir başlık altında ele alarak telif tarihi, biyografik kayıtlar ve rivayet karşılaştırması gibi birden fazla karineyle desteklemiştir. Telif tarihinin İbn Mehdî'nin hayatıyla uyumlu olması, eserin adının bağımsız biyografik kaynaklarda zikredilmesi, kitaptaki çok sayıda rivayetin başka hadis kaynaklarıyla örtüşmesi ve bir kısım rivayetin bağımsız isnadlarla da İbn Mehdî'ye ulaşması, nispeti kuvvetle destekleyen başlıca karineler olarak öne çıkmaktadır. Buna karşılık nüshanın tekliği, müstensih ve istinsah tarihinin bilinmemesi ile bazı isnad kayıtlarındaki belirsizlikler, bu nispetin kesinlik ifade edecek biçimde kurulmasına engel olmaktadır. Dolayısıyla mevcut karineler birlikte değerlendirildiğinde eserin İbn Mehdî'ye nispetini sahih kabul etmek daha isabetli görünmektedir.

²⁹ Kaysî, "Mukaddime", 56-57.

Eserin önemi ise yalnızca nispet meselesiyle sınırlı değildir. 338 rivayetten oluşan ve büyük ölçüde müsned bir yapıya sahip olan metin, adının düşündürdüğünden daha geniş bir muhteva sunmaktadır. Neshle ilgili rivayetlerin kitabın sınırlı bir bölümünü oluşturmaması, buna karşılık ahkâm, kıraat ve Kur'an'la ilgili farklı meselelerin geniş biçimde yer alması, eserin erken dönem nâsih-mensûh ve ahkâmü'l-Kur'an literatürünün kesişiminde değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır. Bu durum, eserin yalnızca yeni neşredilmiş bir hadis metni olarak değil, erken dönem Kur'an ilimleri ve ahkâmü'l-Kur'an literatürünün teşekkülü bakımından da dikkate alınmasını gerekli kılmaktadır.

Özellikle nâsih-mensûh başlığı taşıyan bir eserin muhteva bakımından ahkâmü'l-Kur'an literatürüne yaklaşması, erken dönemde bu iki telif alanı arasındaki sınırların daha geçirgen olabileceğine işaret etmektedir. Bu ilişkinin İbn Mehdî ve sonraki ahkâmü'l-Kur'an müellifleri üzerinden ayrıca incelenmesi hem nesh literatürünün hem de ahkâm tefsirlerinin erken tarihine dair daha sağlıklı bir çerçeve kurulmasına katkı sağlayabilir.

Kaynakça

- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. el-Muğîre. *et-Târîhu'l-Evsat*. thk. Mahmûd İbrahim Zâhid. 2 Cilt Halep/Kahire: Dârü'l-Va'y - Mektebetü Dâri't-Türâs, 1397/1977.
- Çetiner, Bedreddin. "Ahkâmü'l-Kur'an". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/551-552. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1988.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbü't-Tehzîb*. 12 Cilt. Haydarâbâd: Matbaatü Dâireti'l-Maârifî'n-Nizâmiyye, 1326.
- İbn Mehdî, Abdurrahman b. Mehdî. *Kitâbü'n-Nâsîh ve'l-Mensûh an Abdurrahmân b. Mehdî, Rivâyetü Muhammed b. Vaddâh an Mûsâ b. Muâviye*. thk. İyâd b. Abdüllatif b. İbrahim el-Kaysî. İrbid: Dâru Rikâz, 2024.
- İbn Mehdî, Abdurrahman b. Mehdî. *en-Nâsîh ve'l-Mensûh*. thk. İd Abdullah Ahmed es-Sayfî. İstanbul: Dâru's-Semmân, 2026.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zührî. *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*. thk. Ali Muhammed Ömer. 11 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1421/2001.

Kaysî, İyâd b. Abdüllatîf b. İbrâhim. “Mukaddime”. *Kitâbü'n-Nâsîh ve'l-Mensûh an Abdirrahmân b. Mehdî: rivâyetü Muhammed b. Vaddâh an Mûsâ b. Muâviye*. mlf. Abdurrahman b. Mehdî. 7-65. İrbid: Dâru Rikâz, 2024.

Merrî, Saîd. “Eserü's-Şöhre fî Sıhhati Nisbeti'l-Kütüb ilâ Musannifihâ (Dirâse Hadîsiyye Tatbîkiyye)”. *Tasavvur / Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 8/1 (2022), 489-538.

Sayfî, İd Abdullah - Hammâd, Nâfiz Hüseyin. “Kitâbü'n-Nâsîh ve'l-Mensûh li'l-İmâm Abdurrahman b. Mehdî el-Mütevaffâ Sene 198h: Dirâse Tahlîliyye Vasfiyye Nakdiyye”. *Mecelletü'l-Câmiati'l-İslâmiyye li'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye* 31/4 (Ekim 2023), 146-181.

Türker, Ömer. “Mukâtil b. Süleyman”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/134-136. Ankara: TDV Yayınları, 2020.